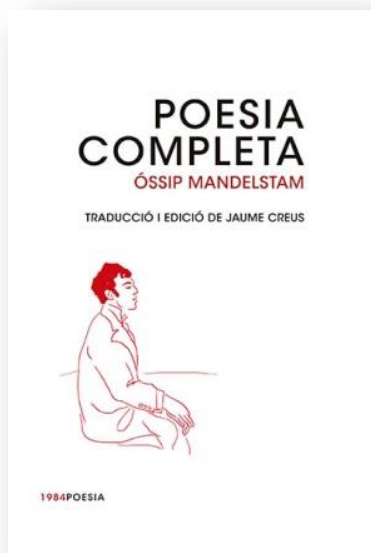

L'home que mussitava versos

Font: Carles Geli / El País

Mussitant mentre anava amunt i avall de l'habitació, **Óssip Mandelstam** construïa versos buscant abans la musicalitat que la paraula. Aquest afany pel ritme va facilitar amb els anys que la seva dona, Nadejda, pogués memoritzar-ne la majoria i refer-los, salvant-los, així, de l'oblit, primer amb ell a l'exili de Vorónej, i després amb la mort de l'autor de *La pedra* en un gulag de Sibèria el 27 de desembre del 1938. “Sonorament, són tots fascinants i, a més, hi ha les seves sèries paronomàstiques, que he intentat respectar; he procurat que hi hagi un equilibri entre el que diu ell i com dir-ho jo perquè soni bé”,

exposa **Jaume Creus** (Barcelona, 1950). Amb estudis de música i el bagatge d'un centenar de traduccions d'òperes, l'adaptació al català de Mandelstam (existia una versió breu d'Helena Vidal, el 2009) estava en les millors mans. Es pot comprovar a *Poesia completa* (Edicions de 1984), la versió més exhaustiva avui a Espanya d'un dels grans de l'acteisme, treball herculi al qual Creus ha afegit un segon: més de 120 pàgines de notes que rebla amb una exhaustiva cronologia. La lectura d'una desena de llibres sobre i del poeta li donen autoritat suficient per fer-ho.

“Potser és una mica difícil desxifrar el seu món, però encara que no en captis tot el sentit, les seves paraules entren”, defensa el traductor. “No és tan mental ni fosc, parla de coses concretes, el que ens falta en molts casos és el referent; la seva poesia són projectils de sentit, flaixos de vivències, i això ell sabia que creava un efecte”, manté. Aquesta acumulació d'imatges, les paràfrasis, els hipèrbatons contribueixen al mite del Mandelstam complex, i Creus ha preservat sempre els continguts i missatges per sobre de metres poètics i rimes: “Ho he sacrificat quan, buscant l'equilibri, m'ha pesat més el valor de les paraules que no pas la seva disposició formal”.

“*És impossible respirar, el firmament és ple de cucs / i ni una sola estrella parla*”, comença *Concert a l'estació* (1921). I gràcies a les acotacions amb les quals Creus

ha anat alimentant els poemes, es pot interpretar el vers com a vivencial (Mandelstam tenia greus problemes de cor i asma) i com una metafòrica llança política, díscol i ambigu com va ser sempre amb el comunisme.

Personatge de caràcter, Mandelstam, com la seva pròpia poesia, buscava la llibertat absoluta. I això tindria un preu. Tenia tanta voluntat d'aprendre que, amb 20 anys, havent arribat al món al si d'una família jueva de Varsòvia que l'any que ell va néixer (1891) es va traslladar a Moscou, es va fer batejar cristià per poder matricular-se a la Universitat de Sant Petersburg i saltar-se el *numerus clausus* que afectava els estudiants jueus, problemes que no va tenir a la Sorbona, on l'havien enviat els seus pares (pel·leter, ell; professora de piano, ella) el 1907.

El món grecollatí, Dante, Puixkin... Aquesta vasta cultura, traduïda en la seva obra, s'ha esgrimit com una altra barrera de l'opac Mandelstam, que el 1913 publicava el seu primer llibre, *La pedra*, influït per les inquietuds i l'estil que destil·laven el Taller de Poetes i les tertúlies literàries que freqüentava, en les quals es va trobar Anna Akhmàtova, gran acmeïsta, aquests que volien aconseguir l'acme, l'essència, tornant a allò mundà, terrestre, una reacció al simbolisme i misticisme dels seus predecessors. Cap problema per desentranyar tot aquest garbuix intel·lectual per Creus, que als 10 anys ja havia llegit la *Divina Comèdia* i que també ha traduït l'obra completa d'Akhmàtova (Premi Serra d'Or 2010).

Més difícil ho té Creus per entendre aquesta enigmàtica capacitat de Mandelstam per llegir, prematurament, el futur, aquesta inexorabilitat de la mort tan present en totes les seves composicions: "*I és estrany: m'agrada reconèixer / que respirar no sé amb prou encert; / això és un boirós encís, tot un misteri és –morir (...) / irrevocablement està traçada/ per al futur la meva eternitat*", escriu el 1911, poc abans d'aquests dos altres versos: "*¿Sé per ventura d'on em ve el plorar? / Jo només sé cantar i morir*". Ho diu molt aviat en la seva vida, una cosa que en aquesta edició es pot apreciar perquè recull altres poemes dels seus primers temps que ell no apreciava excessivament. També recopila la poesia dels llibres infantils que va fer entre el 1925 i el 1930. Notable és la inclusió dels anomenats *Versos de circumstàncies i satírics*, representació generosa però no completa davant la dificultat de saber-ne la paternitat.

També és complex per Creus explicar-se la pulsio enamoradissa de Mandelstam: fins a sis dones, entre elles la poetessa Marina Tsvetàieva, cita el traductor, sota les quals el bard va estar a punt de deixar-ho tot i trencar amb la seva dona, amb

qui es va casar el 1922. “En tres dels sis casos és una actriu, amb un encant especial: cara somrient, dolça, acollidora... Son l’antítesi de la seva dona, que representa tota la seguretat que ell voldria: va ser sempre el seu suport moral i físic i per això no la va deixar mai”. Aquestes passions irrefrenables es van traduir en la seva poesia “en les seves composicions més mediocres: l’emocionalitat desbordada feia perdre el nord a un poeta molt mental”, sosté Creus.

De baix nivell, en relació amb el seu propi llistó poètic, són també els *Tres poemes a Stalin*, perillosament ambigus. “*Tu sobre mi has de manar,/ de ser submís jo tinc el deure./ Honor i nom ben poc m’importen—/ vaig créixer malaltís i resto feble*”, arrenca el primer, de maig del 1935. Dues raons el porten a escriure així: d’una banda, cada vegada que es força a versificar alguna cosa que no surt de l’interior i amb la seva musicalitat, li queda malament: “El convencen que els faci per millorar la seva imatge, però ell no estava convençut”, puntualitza Creus. L’altre motiu l’arrossega des de la Revolució Russa del 1917, a la qual se suma però també li dedica més d’un poema crític, com *El crepuscle de la llibertat*. “Exalta coses que li semblen positives però l’assassinat de la família del tsar el va repugnar, com a molts russos”, contextualitza el seu traductor.

Dos episodis van rematar el seu destí: l’encàrrec, el 1928, de bastir una traducció definitiva d’un llibre refonent versions de dos autors anteriors que després no van aparèixer en l’obra final va ser l’espoleta d’una acusació de plagi en diaris i davant la justícia, campanya a la qual es van afegir funcionaris del partit i escriptors. Vexat, escriu la *Quarta prosa*, on critica el nou sistema de govern, i publica una carta oberta als col·legues soviètics, en la qual trenca amb la literatura oficial de manera definitiva.

Però el pitjor encara havia d’arribar: fruit de velles picabaralles, Mandelstam clava una bufetada el 1934 a Aleksei Tolstoi. “Era intocable i això, a més de l’afusellament d’un dels seus protectors, va ser el seu certificat definitiu”, apunta Creus. Pocs dies després, a mitjan maig, tres policies dels serveis secrets de l’NKVD li requisen els papers i el detenen. En els interrogatoris a la Lubianka ja intentarà treure’s la vida tallant-se les venes amb una fulla d’afaitar i després saltant per una finestra quan ja l’havien condemnat a tres anys de desterrament als Urals. Una conversa telefònica entre Stalin i Pasternak fa que sigui traslladat a Vorónej, on compondrà els seus *Quaderns de Vorónej*.

La força centrífuga de les purgues estalinistes hi farà la resta: vetat de fer qualsevol feina, en autèntica misèria (*"A la cambra del poeta dissortat/ fan guàrdia per torns la por i la Musa. / I ve una nit que no coneix albada"*), escriurà Akhmàtova després de veure'l el febrer del 1936), desesperat, el 1937 escriurà l'oda a Stalin, que el fa més sospitós... El 1938, el seu cas es tanca condemnant-lo a cinc anys en un gulag per "contrarevolucionari". Als tres mesos, el seu cor no va poder suportar el fred de Sibèria després d'una mesura profilàctica que el va deixar gairebé sense roba.

Quan va morir, Mandelstam feia 10 anys que no havia vist publicat cap llibre seu. En una revenja tàcita, Creus vol traduir diversos llibres més del poeta, com els seus relats autobiogràfics *La remor del temps*, la *Quarta prosa*, *El segell egipci* i els seus articles literaris. Per què s'ha de llegir Mandelstam avui? "Vivim moments de reculades socials i de valors, actituds totalitàries que avui, de manera indirecta, t'anul·len com a persona com li va passar a Mandelstam; ell va ser crític i ho va denunciar en el marc de la seva llibertat absoluta", exposa Creus. Ja ho va pressentir ell mateix (1914): *"Hi ha l'escull immutable dels valors/ sobre els errors tediosos dels temps./ Injustament ha caigut la desgràcia/ sobre l'autor de versos excel·lents"*.